1956, TE CSILLAG!

A Vas Népe ünnepi melléklete

Szép forradalom

Beszélgetés Litván György történésszel

Történelem: ami elmúlt. Könyvekből felszálló porfelhő. De mihez kezdjen az ember azzal, ami elmúlt ugyan, de túl közel van még, amire másképp emlékeznek a szemtanúk, és másképp a bevont történelemkönyvek? És amit tanítani kell ugyan az általános és középiskolák történelemóráin, de a főiskolai, egyetemi felvételiken nem kérdezhető? Az 1956-os magyar forradalomról tavaly adott ki történelmi olvasókönyvet a forradalom történetének dokumentációs és kutató intézete. A könyvet Litván György, az intézet igazgatója szerkesztette.

— 1956-ot idézve manapság az a legszembetűnőbb, hogy pártok, személyek próbálják meg kisajátítani, mondván, hogy az ő forradalmuk volt az igazi.

— Méltatlan, csúnya marakodások tárgya lett 1956, sőt, néha úgy látszik, mintha a viszályok forrása lenne. Valójában szerintem "56 csak ürügye a mai méltatlan harcoknak.

— 89-90-ben még a forradalom egységét illett hangsúlyozni. Ma „igazi" 56-osok acsarkodnak egymásra, akik talán azt nem veszik tudomásul, hogy ha a forradalomnak lett volna ideje a kibontakozásra, már akkor kirajzolódtak volna az erővonalak. Erre azonban több mint harminc évet várni kellett.

— Ráadásul az akkor kirajzolódó, önmagukat fogalmazó irányzatok egybeesnek a mai visszaemlékezők beállítottságával. Az első irányzat képviselői a reformszocialisták. A Nagy Imre köré gyűlt írók, újságírók — elsősorban régi, illegális kommunisták — készítették elő a forradalmat. Nagy Imre első, 1953-as miniszterelnöksége az első kommunista reform-kísérlet volt a sztálinizmus embertelen viszonyainak emberibbé, ésszerűbbé, nemzetibbé tételére. Akkor félreállították, és ha nem gyülekezett volna köré ez a csoport, elszigetelődött volna. Ez az "53-tól szerveződő reformista szárny tehát a forradalom előkészítésében játszott nagy szerepet.

A nemzeti demokratikus irányzat neves képviselői Bibó István, Göncz Árpád. Ide sorolható a Parasztpárt — akkor Petőfi Párt — vezérkara, Illyés Gyula, Farkas Ferenc, Szabó Zoltán, Kovács Imre.

Fontos, hogy mindkét irányzat forradalomnak tekintette "56-ot, és 1945-höz akart visszanyúlni. A koalíciós időkhöz, a népi demokráciához.

Élesen különbözött tőlük a harmadik, nemzeti konzervatív keresztény irányzat, amelynek feje Mindszenty József volt. Nem tudta igazán megmutatni befolyását, de az utolsó pillanatban, november 3-án tartott beszédében kétszer is a bukott rendszer örökösének nevezte a Nagy Imre-kormányt. A kormány megdöntésére még nem szólított fel, de ez már csak idő kérdése volt. Nem forradalomnak, hanem nemzeti szabadságharcnak tartotta "56-ot, és ő volt az egyetlen, aki kimondta, hogy a szociális szempontok által korlátozott magántulajdon híve, viszont nem definiálta, meddig kell visszanyúlni a történelemben a továbbépítkezéshez. Az biztos, hogy "45-nél korábbra, de ennél több nem volt világos. Az irányzat mai legmarkánsabb képviselője Antall József miniszterelnök.

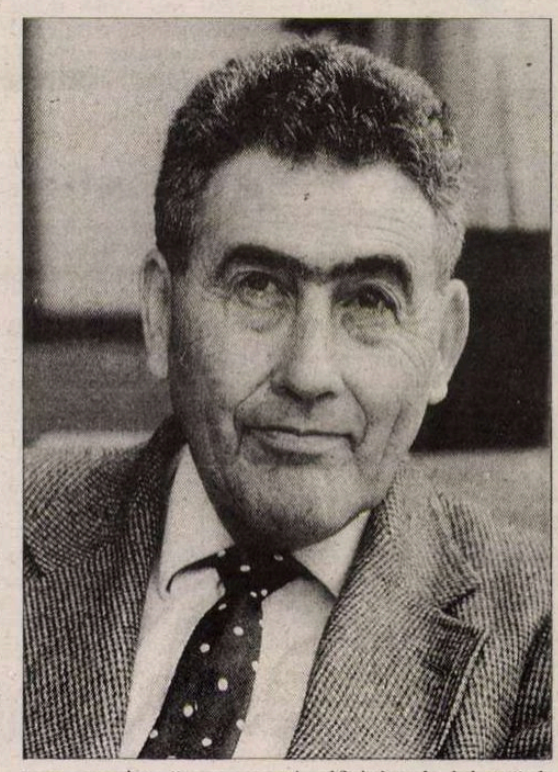
A negyedik, legkevésbé artikulálódott irányzata az "56-os forradalomnak a szélsőjobb, amelynek jellegzetes alakja Dudás József, aki inkább kalandor volt, mint politikus — fogta magát például, és elfoglaltatta a külügyminisztériumot —, de tény, hogy gyülekezett körülötte egy csoport, amely differenciálatlan célokkal lincselt, és — visszamenőleg is — le akart radírozni a föld színéről minden kommunistát.

— Ilyen hangok ma is hallatszanak.

— Igen, a stílus ma is hasonló, és sajnos, ez a szélsőjobb ma a leghangosabb. Ami pedig sokat ront "56 emlékének szépségén.

— És ami azért is veszélyes lehet, mert felnőttek úgy generációk, hogy vagy semmit, vagy keveset tudtak "56-ról, a meghamisításról nem is beszélve.

— "56-nak a kisugárzása még ma is végletesen hullámzó. Akkor, a forradalom idején, úgy éreztük, hogy ezek a napok jobban mozgásba hozták a népet, mint 1848. És bár keserűségbe fordult ez az érzés, még "57-ben is betöltötte a lelkeket. De aztán egyre halványult az emlék, és ez nem egyszerűen a hivatalos propaganda műve. A kádári ügyes életszínvonal-emelkedéssel lassan feledésbe merült a forradalom. Egy pszichológus barátom szerint össznemzeti elfojtásnak lehettünk tanúi. A pszichoanalízis szótárában az elfojtás azt jelenti, hogy valamit a tudatküszöb alá szorítunk, mintha nem is tudnánk róla, mintha nem is létezne. Ez persze védekezés volt: a szülők nem akarták, hogy a gyerekek elszólják magukat az iskolában, és ebből bajuk származzon.

Annál elemibb erővel támadt fel "56 emléke "88-89-ben, szinte a semmiből. Betöltötte az ország szellemi életét, a sajtót. Amikor, 1988-ban, Párizsban leleplezték a forradalom halottainak emlékművét, ugyanazon a napon a rákoskeresztúri 301-es parcellában egy nemhivatalos megemlékezést tartottunk. Jellemző a helyzetre — a Grósz-korszakot éltük akkor —, hogy amikor ugyanaz a tömeg Budapest közterén, a Batthyány-emlékmécsesnél próbált megemlékezni, a rendőrök gázspray-vel, gumibotokkal verték szét. Ilyen hullámzásokkal jutott el az ünnep a "89-es feltámadásig. A rendszerváltás legitimációs alapja 1956 szép forradalma volt.

— De mintha "56-tal mint ünneppel sem tudnánk mit kezdeni.

— Az iskolákban, a kultúrházakban, még a sajtóban is bizonyos mértékig kötelező penzummá vált október 23-a, amit minden évben le kell róni. Ahol ezt formálisan teszik meg, ott bizony nem sok szolgálatot tesznek az ügynek. A diákok — az olvasók — azt érezhetik, hogy itt valami április 4-éhez, november 7-éhez hasonló ünnepről van szó. "56-nak erre nincs szüksége.

— Mi az a legkisebb közös többszörös, amiben "56 jelentősége — mindenki számára — meghatározható?

— 56 igazi népforradalom volt, szépséggel, pátosszal, indulattal; kísérlet a polarizált világban a nemzeti függetlenség, a modern civil társadalom, egy közvetlen demokrácián alapuló alternatíva megvalósítására. "88-ig a magyar forradalom volt az egyetlen nyílt, frontális szembeszegülés a szovjet uralommal, és megelőlegezte a "88-89-ben bekövetkező bomlást. Bibó István már akkor, "56-ban visszautasította a forradalmat ért vádakat. Amelynek voltak ugyan szeplői — magam is találkoztam, például kelet-magyarországi kutatásaim során, antiszemita megnyilvánulásokkal —, de hangsúlyozom, nem ez volt a jellemző.

1956 számunkra a 20. század tájékozódási pontja, ahonnan a történelmi folyamatok magyarázhatók.

— Ön az "56-os intézet igazgatója. Véleménye szerint mit kell tenni ahhoz, hogy az 1956-hoz kapcsolódó végletes hullámzás megszűnjön?

— Át kell adni "56-ot a történetírásnak, hogy minél több adat, dokumentum kerüljön napvilágra. Most már kezdenek megnyílni a volt szovjet levéltárak is, az intézet munkatársai több országban végeznek kutatást.

Göncz Árpád nemrégiben Új-Delhiben megkapta az Indiában megjelent "56-os dokumentumokat, díszkötésben. Október végén—november elején jelenik meg egy kötet a budapesti Francia Intézet közreműködésével francia írók, gondolkodók — Sartre, Camus — "56-ra reflektáló írásaiból; nemrég szereztünk tudomást egy francia professzor — akkor kulturális attasé Budapesten — "56-ban írt naplójáról, amely szintén megjelenik, magyar fordításban.

Nagyon fontosnak tartom, hogy feltárjuk a vidék forradalmát. Valamennyi megyei levéltárban folynak kutatások, amelyek során meg kell állapítani, mekkora volt a megtorlás, ki kell deríteni a ma még ismeretlen résztvevők életrajzát — a vidék forradalmáról még keveset tudunk.

— Ön többször használta a szép forradalom kifejezést. Ezt az összetételt akár terminus technicusként is értelmezhetjük?

— Igen. 1956 forradalma szép volt. Szeplőkkel — de szép.

Ölbei Lívia

Szakdolgozat: a „tiltott gyümölcs"

Voltak, akik már évekkel ezelőtt is mertek beszélni és írni 1956-ról. A szombathelyi főiskolán például már hat éve megírták az első olyan szakdolgozatot, amely a megye forradalmi eseményeit tárja fel. Az írásmű egyik szerzőjét, a ma Budapesten élő — és történelmet tanító — Tajta Gábort arról kérdeztük, hogyan jutott eszébe 1986-ban 1956-ról értekezni.

— Amikor eljött a szakdoliírás ideje, arra gondoltunk a barátommal, hogy egy épkézláb téma után kéne nézni. Egy olyan önálló munkát akartunk készíteni, ami nem különböző szakkönyvek összeollózása, hanem saját munkánk eredménye. Akkoriban erősen érdeklődtünk az aktuálpolitika és a XX. századi magyar történelem összefüggései iránt, így jutottunk el a tiltott gyümölcshöz, a Vas megyei 1956-hoz.

Mondanom sem kell, hogy nem dúskáltunk adatokban, a témát akkor még országosan sem dolgozták fel, nemhogy megyei szinten. Teljesen vaktában indultunk el, s csak némi adat birtokában kezdhettünk a szisztematikus munkához. Ekkor hallottunk először arról is, hogy létezett a megyében egy független rádió, amely nagy hatással volt az emberek gondolkodására, vagy arról, hogy volt egy megyei munkástanács-szervezet, amely összefogta a megyében a dolgozói érdekképviseleteket. Ám az események olyan nagy sebességgel haladtak előre, hogy ezeknek az intézményeknek jóformán a megalakulásra semjutott idejük.

A megyeszékhelyen történtek felkutatásához hatalmas szerencsére volt szükségünk. A bírósági perjegyzőkönyveket harminc év után automatikusan megsemmisítették, és ugye 1986-ot írtunk. Az anyagok kikészítve a szanálásra, mi meg éppen akkor érkeztünk. A Megyei Bíróságot azokban a napokban tatarozták, teljes volt a káosz, nekünk persze ez volt a jó, mert az égvilágon senki nem törődött velünk, nyugodtan dolgozhattunk. Mellesleg a bíróság vezetője akkor éppen szabadságon volt, s így, ha akartunk volna sem tudtunk volna engedélyt kérni senkitől sem. Minden aktát megtaláltunk még az utolsó pillanatban. A gyakorlat az volt, hogy a bírósági aktákhoz csatolták a nyomozati anyagokat is, így megtaláltuk a hatóságok számára bizonyítékul szolgáló korabeli plakátokat, röplapokat és feljegyzéseket is.

Volt még egy kutatási területünk is, a megyei pártbizottság archívuma. Ott persze csak olyan dokumentumokat kaptunk kézhez, amelyek a kor szellemének megfeleltek. Biztonságképpen azért átrágtuk magunkat ezeken az anyagokon is. Sőt, abban az időben a korabeli újságok egyedül itt voltak megtalálhatóak.

Próbáltuk persze kérdezgetni a kor tanúit is, elég kevés sikerrel. Az emberek ma is félnek, de akkor ez hatványozottan volt érezhető.

Éppen ezért becsültük nagyon Mészáros Gábor tanár urat, aki vállalta, hogy a téma konzultáló tanára lesz. Persze nem minden főiskolai tanár volt ilyen nyitott. A történelem tanszék egyik oktatója például nem engedte megtartani 1956-ról szóló referátumunkat, mert mi az akkor még csak szamizdatban hozzáférhető, igazi történelmi munkákból (barátommal 1985 nyarán voltunk Nyugat-Európában, onnan csempésztük be Bill Lomax könyvét, valamint a Forradalom Sajtója című dokumentumkötetet és más írásokat) készültünk. Számon kérte rajtunk Berecz János Ellenforradalom tollal és fegyverrel című munkáját, és a hírhedt Fehér könyvek ismeretét. Mi persze ismertük, de hazugnak tartottuk ezeket a munkákat, így a referátum elmaradt. Kicsit meglepődtem, amikor ugyanezt a tanárt nemrég a TIB köreiben fedeztem fel.

Érdekes volt, ahogy barátom az iskolai gyakorlaton 1956-ot tanította. 1986-ban még hazudni kellett volna, s ezt semmiképpen nem akarta, így a történelemkönyvet félretetette a gyerekekkel, s az 1956-os dokumentumok, röplapok alapján tanított. És nem ütötte meg a bokáját. Szóval, aki akart, akkor is őszinte maradhatott.

Az "56-os témához úgy jutottunk, hogy akkor már túl voltunk a Dialógus Békecsoport szombathelyi szervezésén és szétverésén — a rendőrség bezáratta az albérletünk pincéjében kialakított földalatti ifjúsági klubot —, túl voltunk az első szamizdat Beszélők elolvasásán és terjesztésén, és a Mozgó Világ betiltása elleni éjszakai röplapozáson Szombathelyen. A rendőrök közben megkeresték a szüleinket, s megkergettek — de nem kaptak el ! — röplapozás közben. Szóval fokozatosan elkezdett érdekelni bennünket, hogy mikor volt utoljára szabad Magyarország. S ezt 1956-ban véltük megtalálni. Így, bár mi csak 1960-ban születtünk, az 56-os forradalmat a magunkénak éreztük. Leginkább a munkásönigazgatás érdekelt bennünket, mint a melósok teljes szabadságának talán egyetlen formája. Úgy gondolom tehát, hogy "56 nemcsak az ötvenhatosoké, hanem a miénk is, akik tüntettünk, írtunk, röplapoztunk "56 igazáért, és a saját igazságunkért is.

prieger/Graffiti

Égnek az ávós-iratok

Akkor forradalmi tettnek számított a gyűlölt ÁVH iratainak megsemmisítése, ma azonban már fájlaljuk a történelmi dokumentumok elvesztését. A kép 1956 őszén, Szombathelyen készült.